

УДК: 321.01
Примљено: 28. априла 2009.
Прихваћено: 20. јуна 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2009.
год. 16. vol. 24.
стр. 263-276.

Богдана Кољевић

Институт за политичке студије, Београд

СМИСАО ПОЛИТИЧКОГ И НОВИ ПОЧЕЦИ КОД ХАНЕ АРЕНТ

Резиме

У овом чланку аутор аргументише у прилог специфичности политичко-филозофског пројекта Хане Арент као особене синтезе античког и модерног искуства политичког које образује идеју о *praxis*-у као слободном делању. Веза између *zoon politikon*-а и *zoon logon echon*-а код Арент остварује се кроз форме “бивања-заједно” у јавној сфери, где се истовремено успостављају политички субјективитет и политичка заједница. Реч је о кретању које се првенствено одвија у димензији “будућности садашњости” у којој се идеја “нових почетака” појављује као конститутивна за услов могућности политичког. На тај начин, основна карактеристика политичког проналази се у започињању као одговорању на догађаје.

Кључне речи: политичко, политичка филозофија, плурализам, интересубјективност, моћ, нови почеци, будућност садашњости, догађај, непредвидљивост, слобода.

PRAXIS И ПОЉЕ ПОЛИТИЧКОГ

Иако је начин писања Хане Арент, као и опсег и ширина тема којима се бавила, у највећем броју случаја и углавном оправдано карактерисано обележјем дисперзивности, специфична повезаност између њених главних дела, попут *The Human Condition*, *On Revolution*, *Between Past and Future*, *Crisis of the Republic* и *The Origins of Totalitarianism*, сведочи о различитим, најчешће индиректним начинима излагања одређених појмова у оквиру јединственог теоријског пројекта. То значи да је већи део дела Хане Арент могуће сагледати као рефлексију и анализу појединих историјско-поли-

тичких и политичко-филозофских тема у одређеним контекстима, али при томе имајући на уму смисао њихове унутрашње везе. На тај начин, осврт попут анализе француске и америчке револуције (*On Revolution*), или покушај да се препозна и разоткрије особеност тоталитаризма као структурно супротстављеног *praxis*-у (*The Origins of Totalitarianism, Vita Activa - The Human Condition*), потребно је сагледати управо као настојања да се са различитих аспеката одговори на одлучујуће питање - *шта конституише поље политичког*.

У битном смислу, *поље политичког* код Хане Арент представља и образује се као *поље praxis-a*, као *слободног простора људске делатности* чији врховни циљ је управо *афирмација слободе* - као истовремено универзалне и *прве вредности* и *главног обележја политичког деловања*. Већ сама чињеница да је овај облик безмало нераскидиве појмовне синтезе на делу у одговору на главно питање Хане Арент упућује на то да је полазиште за њено разумевање политичког потребно пре свега сагледати као *теоријски захтев*, усмерен на преиспитивање основних категорија политичке теорије, и у том смислу изградње особене *политичке филозофије*.

Овај теоријски захтев¹⁾, у којем се разумевање појављује као први и кључни политичко-теоријски рефлекс, саздан је и функционише на напетости и мисаоној тензији између античке и модерне мисли, тј. својеврсне обнове аристотеловског модела политичке филозофије кроз који се утемељује веза *zoon politikon* и *zoon logon echon*, и чињенице да се ова врста „сусрета“ одиграва на битно модерној агори. За Арент то пре свега значи разумевање контингентности политичког субјекта у његовом делању и потрази за слободом, управо у смислу у којем се политичко успоставља и настаје у конструктивном сусрету сократско-аристотеловског момента исказаног у ставу „*Буди оно што јеси!*” и макијавелијевског преокрета који гласи „*Постани оно што јеси!*”. Напетост и привидна непомирљивост ова два момента, кроз коју се парадигматично осликава целокупна политичка онтологија античког и модерног схватања политике чини срж и отвара простор за изградњу јединствене интерпретације политике Хане Арент, артикулисане у увиду да је неопходно сагледати начин на који аристотеловски *zoon politikon*

1) У том смислу Хана Арент пише: “I admit that I am, certainly, primarily interested in *understanding*. That is completely true. I accept that they are others, which are primarily interested in doing something. I am not. I can live and not do anything. However, I cannot live if I do not try to understand what is going on.” “On Hannah Arendt”, in M.A. Hill ed, *Hannah Arendt: The Recovery of the Public World*, p. 303. Такође, поменимо да је управо ова специфична позиција рефлексije, праћена неопходном теоријском дистанцом, разлог за пречесто неразумеваше њеног есеја *Eichmann in Jerusalem - Report on the banality of Evil*.

делује у пољу *контигентности* као и у пољу сусрета са *другошћу*, која се јавља као “фундаментално конститутивна” за властити чин самостварања.

Ова посебност приступа Хане Арендт из методолошке равни рефлектује се у садржајну раван у којој, дакле, није реч ни о не-критичким прихватању античке традиције ни о *ad hoc* скоку у модерни или постмодерни (Villa 1996) приступ иако су и ти момент присутни, већ најпре о новом политичком одговору на питање о политичком, који се мери критеријумом имплементације теоријских парадигми у конкретној историјско-политичкој пракси. Стога је неортодоксни и јединствени пројект Хане Арендт готово немогуће подвести под оквире уобичајене класификације у политичким наукама и политичкој филозофији, обзиром да је у њеном делу пре свега реч о *теоријском захтеву* за (новом) рефлексијом појмова и искустава *слободе, револуције, моћи, ауторитета, историје и насиља* – као поља “људске ситуације” (*vita activa*) у којем се открива смисао *praxis*-а и политичког као слободе. *Praxis* као самостварање и самопостајање, попут уметности којом се појављује људско делање за Арендт је једина могућност остварења људске слободе, делање грађанина у републици који се сопственим постајањем кроз *praxis* и активну партиципацију потврђује као грађанин, истовремено афирмишући свој особени људски потенцијал као *zoon politikon*.²⁾

Делање као *praxis*, у том смислу, за Хану Арендт означава једину активност која се одиграва непосредно између људи, у односу “лицем-у-лице” као догађају који се пре свега збива кроз језик и на тај начин одговара “људском стању” *плурализма*.³⁾ Постајање кроз *praxis* стога истовремено упућује не само на препознавање и одношење спрам “другости” већ управо као такво на процес у којем индивидуалност постаје, остварујући свој особени људски потенцијал, у овом сусрету којим се конституише политичко као слобода. Отуд главно начело политике за Хану Арендт гласи: “*Raison d’etre* политике је слободе, а њено поље искуства је делање.”⁴⁾ У том смислу, различити облици неслободе о којима у разним приликама Арендт расправља - од насиља тоталитаризма, техника доминације, преко ширења конзумеризма у масовним друштвима до колонијалног империјализма – на различите начине представља-

2) Без сумње, мноштво врло проблематичних консеквенци извире из начина на који Арендт преузима разлику између *oikos*-а и *polis*-а и даљих разлика између приватног и јавног а затим између друштвеног и политичког, што је међутим, предмет посебног истраживања. Опширније видети Арендт, Х. *Vita Activa (The Human Condition)*, pp. 3-25.

3) Arendt, H. *The Human Condition*, стр.7.

4) Arendt, H. *Between Past and Future*, стр.146.

ју негацију и уништење *praxis*-а као *слободне људске делатности* која сопствену сврху има у себи а карактерисана је *дијалошком* структуром која истовремено функционише као медиј појаве (политичке) субјективности и признања другог. То је кретање у којем, као у једном чину, настају политички субјективитет и политичка заједница, где се *praxis* остварује кроз облике “*бивања-заједно*” (“*being-together*”), које стога последично открива не само дубоку иманентну везу индивидуалности и заједнице већ и однос међусобне зависности између самостварања и интересубјективности као *par excellence* артикулације догађања политичког. “Бивање-заједно”, дакле, појављује се као остваривање људског потенцијала (као потенцијала људскости), у форми једнакости (*isonomia*) и активне партиципације, а одиграва се у временској димензији “*будућности садашњости*” кроз слободно делање. Обзиром, наиме, да Хана Арент, следећи у томе Хајдегера, одбацује бинарне опозиције између есенције и егзистенције и појаве и стварности, истовремено инсистира на *времену политичког* као *постајања слободе*, *praxis* хуманизам о којем говори смешта се у раван “будућности садашњости” као простора дијалога. Политика као догађање *praxis*-а тако се појављује као мера остварења целокупне хуманости у мноштву аспеката језика, моралности, културе и читавог поља *значања* и улоге ових феномена у настајању заједнице.

Али, ако је сасвим извесно да Арент у разумевању смисла политичког и услова догађања политике одбацује сваки натурализам, као и категорију “живота” (антиципирајући знатно раније, на тај начин, неке од одлучујућих савремених критика биополитике као политизације живота), истовремено одбацујући и категорију “рада” и “друштвеног питања” (темељна разлика између “*social*” и “*political*”), поставља се питање није ли, међутим, смисао политичког одвећ проширен на простор етике, науке и културе? Ово је обрнуто питање од чувеног питања Мери Мекарти (Mary Mc-Carthy), које је гласило да ако се “друштвена питања” искључе из политичке арене онда ништа не остаје од политичког тј. не види се се на шта би се “дијалог” уопште односио.

Напротив, *praxis* као самостварање, као производња *новог*, односи се на целокупан простор потенцијалности људског света која се остварује у сусрету “лицем-у-лице”, на постајање хуманитета у мноштвености различитих аспеката као стварање “*људског простора слободе*” у историји⁵⁾, кроз темпоралност која као “поста-

5) “Анти-метафизичка” концепција историје Хане Арент у овом смислу може се довести у везу са Бењаминовим (Walter Benjamin) схватањем, према којем је писање историје једино могуће у форми модела тј. на начин “отварања” континуума историје за разумевање дисконтинуитета.

јање бића” упућује на начин на који је Арент одредила *мисао* – као догађај *између прошлости и будућности*. А ако тај простор делује одвећ широко, ако се повремено чини да поље политичког код Арент сеже све до културе, теорије и етике, те да се у том смислу одиграва једна другачија “деполитизација политике”, потребно је имати у виду да Арент заправо увек говори о *условима могућности* политичког, да је предмет њеног интересовања *могућност* политике, у смислу у којем је превасходно реч о врсти *формалне* анализе и конституисању *vita activa*.

Ово има неколико важних консеквенци. Прво, чини се да однос између теорије и праксе код Хане Арент не одговара сасвим њеном честом инсистирању на раздвојености ових подручја⁶⁾: услови могућности политичког и стварање политичког неодољиво у структурном смислу личе управо на “догађање мишљења”, и то не само у димензији и разумевању темпоралности већ и у битнијем смислу да се као услов и истовремено догађање политичког појављује тотална слобода као *чиста делатност*. Појам “чисте делатности” код Хане Арент извире из Хајдегеровог појма *ursprunglich*, а у ширем контексту такође стоји у вези са Хусерловом и Хајдегеровом феноменолошком методологијом као примена *Zu den Sachen Selbst* (повратак самим стварима) на сферу практичног и политичког.

Шта ово значи за смисао и остварење политичког? С једне стране, свакако да упућује на моменат да је веза теорије и праксе много дубља, управо у смислу у којем у делу *Crisis of The Republic* Арент саопштава да теорија може да буде инструктивна за праксу тако што осветљава принципе *људског удруживања* (*human association*), као и да може инспирисати политику *критиком kritikom status quo*-а.⁷⁾ У исто време, на другом месту у делу *Between Past and Future* Арент подсећа да важи и *вице верса* тј. да само *мишљење извире из живих искустава* и мора остати *доследно њима*.⁸⁾ У значајној мери, начин на који Хана Арент разумева овај однос из-

6) Овај закључак произилази не само из појединих фрагмената и импликација за појам политичког код Хане Арент, већ и када се следе бројни коментари из њеног дела. На конференцији 1972. године, након првобитног порицања да теорија може имати директан утицај на политичко деловање и оштрог одбацивања предлога да њена сопствена теорија може подучити политичке активисте, у одговору на Гернштајново (*Gernstein*) питање, Арент је изјавила: ““I would instruct you. I think that you should be instructed when you sit together with your peers around a table and *exchange opinions*. And then, somehow, out of this, should come an instruction: not for you personally, but of *how the group should act*.” (kurziv B. K.) Videti Hill, M.A. ed. *Hannah Arendt – The Recovery of The Public World*, стр. 136-140.

7) Arendt, H. *Crisis of The Republic*, стр. 206.

8) Arendt, H. *Between Past and Future*, стр. 14.

ложен је и у њеним предавањима о Кантовој политичкој филозофији (*Lectures on Kant's Political Philosophy*), где се разматра који појмови и делатности не би плурализам редуковали на монизам, те би у том смислу били адекватни за мишљење политичког. Арент истиче да ни мишљење ни хтење *per se* не могу обезбедити утемељење политичког, обзиром да се оба “одвијају у самоћи” тј. превасходно се тичу самоодноса субјекта према себи, у ствари мишљења или сопствених одлука, те као такви не одговарају политици. Из овога би произилазила интерпретација да је филозофија код Хане Арент, као и целокупно поље рационалности постављено заправо потпуно изван јавне сфере (као сфере политичког), у одлучујућој дистанци спрам *praxis*-а.

Арент се, међутим, окреће Кантовој трећој критици и *моћи суђења*, излажући могућност да се управо у одређеним аспектима моћи суђења може пронаћи темељ за “*политику плурализма*”. Важно је имати у виду да оно што је најпре од интереса за Арент овде је Кантово главно одређење *моћи суђења* као *мишљења појединачности у опитности*. Штавише, ствар је у томе да се *комуникација* и *дијалог* стварају управо на таквој основи, тј. друштвеност људи, интересубјективност појављује се као услов могућности функционисања моћи суђења, као што се и обратно моћ суђења јавља као могућност остварења политичке заједнице. Чим је моћ суђења на делу, човек се појављује као припадник заједнице, а моћ суђења, истиче Арент, јавља се као могућност да се ствари виде не само из сопствене перспективе већ перспективе *свих присутних* (all those who happen to be present). Момент контингентности, који је од одлучујућег значаја за историјску анализу политичког код Арент (*The Human Condition, On Revolution*), овде се доводи у везу са моћи суђења и сфером *dia-logosa*.

Али политичко као делатност “моћи суђења” стоји у вези са мишљењем и на још један начин. Када се, примера ради, разматра *појам пријатељства* (*philia*), који код Хане Арент има важну улогу и односи се управо на питање заједнице, као репрезентативни модел *praxis*-а у којем је успостављена једнакост између различитих индивидуалности, ова веза излази на видело на најјаснији начин. Јер карактеристика пријатељства није само разумевање света “другог” као парадигматични моменат политичког, већ и други моменат да је само онај који је већ претходно развио “дијалог са собом” као самооднос, способан да буде пријатељ другом. У *Изворима Тоталитаризма* Арент пише да је дијалог са собом, као “два-у-један”, стоји у вези са светом и другима, који су увек представљени у “другом Ја” и да “сама афирмација мог идентитета у потпуности

зависи од других”.⁹⁾ Догађање знања управо у пољу политичког, као начина стварања и конституисања *praxis*-а, кроз међусобни однос *zoon politikon*-а и *zoon logon echon*-а, на тај начин најадекватније демонстрира на који начин је Хана Арент намеравала да артикулише превазилажење јаза између филозофије и политике, што је требало бити предмет трећег и последњег дела *The Life of the Mind* који нажалост никада није довршила.

МОЋ КАО ПОЛИТИЧКО - БУДУЋНОСТ КАО ДОГАЂАЊЕ ПОЛИТИКЕ

Сасвим извесно, из овог недореченог, нејасног и амбивалентног односа политике и филозофије (који остаје без коначног одговора), произашло је понешто од одлучујућих одредби за смисао политичког. *Политика* за Хану Арент појављује се као место *мноштености, рационалности и интерсубјективности*. Појам политичког ума и политичке субјективности код Арент носи обележја слободе и плурализма, конституишући се кроз идеју активног грађанства чијом партиципацијом, дебатама и дијалогом се формира политичка заједница. Управо таква политика је *моћ*, супротстављена сваком насиљу. Увођењем појма *моћи* као непосредно супротстављеног појму насиља, Арент упућује на *моћ грађана* као суштину политичког, на *моћ комуникације и интерсубјективности*, на *моћ заједнице* и изнад свега *моћ дијалога* јер “насиље је неспособно да говори.”¹⁰⁾

Овако схваћена *моћ*, као *моћ јавности и слободе*, за Арент је *моћ* “делања да, у разлици спрема обичног понашања, раскине са оним што би по аутоматизму следило и стога било предвидљиво.”¹¹⁾ Супротно “аутоматским процесима” који доводе увек до “стагнације”, деловање садржи моменат људског стварања из слободе (*What is freedom?*). На овај начин, *политичко као моћ* представља сам *чин започињања*, као стварање и могућност да учини присутним и постојећим оно што је одсутно, као слобода да се призове у постојање оно што претходно није егзистирало. Али Хана Арент изричито наводи да се ова врста догађања, имаментно “политичког догађања”, не би требала разумети као “револуционарни чин” тј. да је “карактеристика људског деловања да увек започиње нешто

9) Arendt, H. *The Origins of Totalitarianism*, стр. 484.

10) Arendt, H. *On Revolution*, стр. 154.

11) Arendt, H. *On Revolution*, стр. 42.

ново, али то не значи да је икада дозвољено да се започиње *ab ovo*, да се ствара *ex nihilo*,¹²⁾ што у битном смислу искључује анархистичко-револуционарне интерпретације њеног дела.¹³⁾

“Догађање политике” код Арент у том смислу појављује се као специфична синтеза која 1) открива „ко“ смо, нашу несводиву јединственост кроз говор и деловање 2) затим као уживање у заједничкој делатности једнаких и започињању нечег новог што упућује на 3) људску извршност и величину. Моћ као политичко тако се битно односи и спрам старогрчке *isonomia* и римског *civitas* који се нису састојали у “слеђењу заповести” већ слободном делању, не у ауторитету већ у *убеђивању*¹⁴⁾ на којем инсистира Арент. Јер бити грађанин, као “први међу једнакима”, подразумева управо субјективитет слободног делања на основу којег се успоставља политичка заједница.

“Догађањем политике” артикулишу се специфичности политичког субјективитета, односа међу различитим субјективитетима, снага убеђивања и аргумената и простор слободе као особеност људског “бивања-у-свету”. Моћ као моћ комуникативног делања односи се на истовремено излагање сопственог става и могућност препознавања и разумевања ставова других, из чега се рађа идеја о заједници света који се ствара. У овом контексту, идеја политичког код Хане Арент стоји у битној унутрашњој вези са јавном правом и упућује на познати Хабермасов појам “комуникативног делања”.¹⁵⁾ Језичка структура делања, наиме, баш као и инсистирање на важности и улози “јавне сфере”, у битној мери ствар су рационалности – али и воље – јер Арент истиче да су за политичко делање као “манифестацију принципа” (“*manifestation of principles*”) неопходна оба.¹⁶⁾

12) Arendt, H. *Crisis of The Republic*, стр. 5.

13) Видети нпр. Herzog, A. „Political Itineraries and Anarchic Cosmopolitanism in the Thought of Hannah Arendt“, *Inquiry* 47, February, 20-41., 2004

14) “Убеђивање” Арент оштро супротставља “дијалектици”, што је у непосредној вези са њеном целокупном критиком Модерне која Хегела некад исувише везује са Маркса. Једна од битних недоследности Хане Арент у овом смислу управо се састоји у непрепознавању колико њен појам “слободног делања” садржи неке од битних одредби које произилазе из ове традиције, иако свакако не морају нужно бити одређене дијалектиком.

15) Шире разматрање односа између Хане Арент и Хабермаса по овом питању предмет је другог истраживања. Упркос битним разликама, као и Хабермасовој критици начина на који је комуникативно делање одређено код Арент (опширније видети Хаберас, Ј. “Комуникативни појам моћи”, *Заточеници зла: Завештање Хане Арент*, стр. 258-264), чини се да основна Хабермасова критика – према којој код Арент рационалност политичког дискурса није довољно наглашена - остаје недовољно утемељена.

16) Arendt, H. *Between Past and Future*, стр. 152.

На тај начин, важност везе *zoon logon echon i zoon politikon*¹⁷⁾ за убеђивање, које се одвија кроз процес аргументације, за *критичко мишљење* али и “започињање новог” приказано је као “уметност политичког” у супротности спрам тоталитаризма и сваког облика насиља. Делашће као слобода тако је готово немогуће раздвојити од “јавне употребе ума” као излагањем става с циљем да се други убеди¹⁸⁾, управо у смислу у којем Арент пише да се “критичар налази у сваком делатнику”.¹⁹⁾ С друге стране, свакако је неоспорно да Хана Арент инсистира да се “мишљења” која се износе у јавном као политичком простору нису у потпуности и искључиво ствар рационалности (што и јесте једна од битних разлика политике и филозофије), већ у себе на различите начине укључују “појединачности у општости”, имагинацију као саставни део “започињања новог” и остваривања простора “будућности садашњости” које се увек креће “између прошлости и будућности”. Основни разлог, међутим, због којег не може доћи до потпуног изједначења између рационалности и политичког деловања – и то је главни аргумент Хане Арент – састоји се у чињеници да политика у битном смислу има посла са “непредвидљивим”, да се политичко превасходно односи на “догађаје” и да се (што је кључни моменат на основу којег Арент критикује Хобса) са политичким не може “рачунати” у смислу инструменталног разума и производње у смислу политике као технике.

*Непредвидљивост догађаја, интерсубјективност, плурализам*²⁰⁾ и слобода на тај начин појављују се као одлучујући моменти за конституисање политичке заједнице и политичког субјективитета. То су моменти који чине да се политичко схвати као моћ, моћ као непрестано стварање и постајање и као константно мишљење догађаја. Најбитнија веза, у том смислу, управо је веза између мисли и догађаја и политике и простора могућег у времену *будућности садашњости*.

17) Ibid. стр. 23-25, 63-65 и 93-97.

18) Arendt, H. *Lectures on Kant's Political Philosophy*, стр. 38-42.

19) Ibid. стр. 63.

20) Плурализам је један од разлог зашто Арент устаје против идеје о “светској држави” која би за њу у том смислу представљала крај политике. (Видети: Arendt, H. *Men in dark times*, San Diego, New York, London, Haracourt Brace Jovanovich, 1968 стр. 82.) Критика светске државе Хане Арент заснована је на политичким појмовима плуралности, мноштва, различитости, али такође и граница, територијалних и политичких.

“НОВИ ПОЧЕЦИ” КАО ОДГОВОРИ НА ДОГАЂАЈЕ

Идеја “нових почетака” (*new beginnings*) код Хане Арент појављује се као специфичан дискурс који не говори о нужности радикалних промена у револуционарном смислу, иако се овај утисак може стећи у фокусирању на чињеницу колико је Арент критична према појму власти (*руле*)²¹⁾ као таквом. Смисао, наиме, у којем се развија ова идеја у непосредној је вези са интерпретацијом политичког, унутрашњој структури политичког и разумевању феномена политике и услова њених могућности, због чега су дела Хане Арент важна за савремену политичку мисао. Међутим, због чега је идеја нових почетака од тако пресудног значај за њену политичку теорију?

Маркел пише да „почеци“ код Арент не представљају „спонтано кршење постојећих образаца, већ смисао у којем деловање подразумева пажњу и одговарање на светске догађаје²²⁾ а оно што, у том контексту, стоји као супротност идеји почетака није нужно одржавање постојећег стања (*status quo*), већ ерозија контекста у којима догађаји захтевају одговор. Смисао делатности (*action*), а онда и смисао политичког, на тај начин конституише се као *стваралачко одговарање на светске догађаје*, а тај смисао према Хани Арент извире из заборављених значења старогрчког *arche* и *arschein*, који нису означавали само “владање” већ и “започињање”, “стављање нечег у покрет” – или управо као “владање” означавали су “започињање” и “пуштање у кретање”. За Арент ово има и још један додатни смисао тј. да се “новост” заправо појављује као присутна у свим догађајима чак и у оним који су очекивани или предвиђени.

То значи да је момент “новог”, момент “непредвидљивости”, момент (сваког) догађаја, да иманентно унутрашње обележје догађаја јесте чињеница да са њима у егзистенцију ступа нешто друго и другачије. Чак и када сасвим антиципирано не може се унапред докучити док не ступи у постојање, јер само његово ступање у појаву собом носи (нову) *будућност садашњости* за коју је потребан наредни одговор. Политика као одговарање на светске догађаје тако улази у димензију *светске будућности садашњости*, непрестаног кретања и промена а подразумева непрекидно стварање увек нових одговора. Разуме се да Арент зато наглашава да у пољу политич-

21) Arendt, H. *The Human Condition*, стр. 222-227.

22) Markell, P. „The Rule of the People: Arendt, Arche and Democracy“ u *American Political Science Review*, Vol. 100. No.1. February 2006. стр. 2.

ког стога нема места ни за сентимент, ни за друге неполитичке феномене попут власти као “моћи заповедања другима” (*The Human Condition*) због чега Вила пише да треба да откријемо сет критеријума помоћ којих се аутентично политичко деловање може раздвојити од различитих симулакрума.²³⁾ Али да ли је збиља резултат тога да је, као што тврди Вила, деловање а самим тим и политичко изузетно ретко? Шта Хана Арент заправо каже?

Чини се да одговор (на политичко као “одговор” и у том смислу његово збивање) лежи управо у смислу идеје нових почетака. Арент, наиме, сем подсећања на изворно значење глагола *archein* као започињања такође подсећа и на глагол *prattein* (из којег се изводи *praxis*), као постигнућа, завршетка одређеног деловања, упућујући на то да однос између ова “два појма деловања” открива моменат зависности од других и стварање простора политичке заједнице. У чему је значај ових подсећања? И штавише, због чега би они имали да упуте на нереткост догађања политичког или чак на његову свеприсутност, у извесном смислу? Можда се одлучујући увид Хане Арент налази у историјско-филозофском осврту тј. препознавању да се историја људског насиља и тоталитаризма, цјелокупна историја неполитичког и анти-политичког може пратити кроз (историјско) раздвајање *archein* и *prattein* на функције “издавања заповести” и њиховог “извршавања”. У моменту овог раздвајања, идеја почетка заузела је безначајну улогу у разумевању делања и политике, заправо ишчезла из политичког дискурса и филозофије – што је условило заборав људске слободе.

“Почетак” за Арент, на тај начин, нема везе са уобичајеном идејом почетка као чина који би био повезан са издавањем заповести и радикалним преокретом, тј. управо зато што је у битном односу са идејом слободе, што сама слобода носи значење политичког деловања као “нових почетака” и њиховог “извршавања” (у кретању које се даље наставља са другачијим одговорима на друге и нове догађаје), “почетак” се збива у сваком сусрету једнаких, људске плуралности и њеног остварења на начин *dia-logosa*, у (сваком) одговарању на светске догађаје које није условљено нечим споља већ је сврха самом себи. А сваки догађај отвара нови дијалог. У есеју *Understanding and Politics* (важном управо стога што је написан након *The Origins of Totalitarianism* као својеврсна припрема за каснији *The Human Condition*), Хана Арент пише: „Баш као што нас у нашим личним животима наши највећи страхови и најбоље наде никад неће адекватно припремити за оно

23) Villa, D. *Arendt and Heidegger: The Fate of the Political*, Princeton University Press, Princeton, 1996. стр. 20.

што се заиста дешава – јер *оног тренутка када се, чак и предвиђен догађај, одигра, све се мења и никада не можемо бити спремни за неусигурност садржану у овом „све“* – тако и сваки догађај у људској историји открива неочекивани пејзаж људских чинова, патњи и нових могућности који заједно трансцендирају збир свих вољних интенција и значај сваког извора. Задатак историчара је да открије ово неочекивано „ново“ са свим импликацијама у ма којем периоду и да изнесе моћ његовог значаја.²⁴⁾

Најважнији моменат овде је да се не говори само о “задатку историчара” већ у важном смислу посредно и о политичком деловању, што потврђује и писање Арент у есеју *What is Freedom?*, да се свако деловање појављује као (мало) “чудо”, штавише, да се због момента “чуда” у стварности сви догађаји, без обзира колико добро антиципирани у страху или нади, погађају нас као шок изненађења када се једном збиља одиграју. Реч је о начину на који догађај прелази из *потенцијалности у актуалност*, о увиду да се у том тренутку *нешто мења у другачијем регистру*, у регистру у којем се догађаји, смисленост догађаја, светски догађаји као појаве света приказују као догађаји који траже одговор. Важан је моменат да су чак и *стратешке врсте одговора* погођене овим прелазом из *могућности у стварност*, односно да се непредвидљивост догађаја тиче и стратегије, обзиром да специфичност “новости” може довести у егзистенцију и нешто сасвим другачије, а увек другачије од замишљеног.

Политичко деловање као “нови почетак” на тај начин, у другом аспекту повезано је такође са “разоткривањем” јединствености индивидуалног агента, чији идентитет није јасан док не изађе у јавност, који се такође налази у кретању непрестаног “постајања” у игри увек “нових почетака”. То је фундаментални смисао оног јединства “бити” и “постајати” код Хане Арент, као специфичне синтезе античког и модерног политичког импулса, где је “постајање” као категорија политичког артикулисано тако да ништа у вези с њим (баш као ни у вези са “почетком”) не захтева раскид са прошлим и садашњим, не захтева прекид са “бивањем” или постојећим већ се јавља као одговарање на догађаје, у супротности спрам пасивности као неполитичке егзистенције.

Али како се политичко деловање као такво препознаје у појавности, како знамо да је збиља реч о “одговарању на догађаје”? У делу *The Human Condition* Арент говори о структури интерсубјективне рањивости која се односи не само на индивидуалност и

24) Arendt, H. “Understanding and Politics”, *Essays in Understanding 1930-1954*, ed. Jerome Kohn. New York, Haracourt, Brace and Co., 1994. стр. 320.

субјективност већ и на *статус политичке делатности као делатности*, на моменат да се стварање и одговарање на догађаје никад (у потпуности) не могу “контролисати”, а да се “нови почеци” и одговори препознају по њиховим појавним облицима, другим одговорима и последицама које изазивају или не изазивају. На овај начин, идеја да је “биће” новог почетка ствар јавне сфере, ствар мене колико и других у политичкој заједници, уобличава се у идеји да се сваки “одговор на светске догађаје” налази у односима, некад лицем-у-лице, некад имперсоналним, али увек у неизвесној циркулацији адреса и одговора. Политичко делање у том смислу је делање чија су и будућност али у извесном аспекту и садашњост и прошлост неизвесни, као постајање за које се, у простору потенцијалне циркулације, у непрестаном стварању, никад сасвим не може рећи да “јесте”.

У том смислу, идеја “нових почетака” Хане Арент, као и основни моменти политичког попут плурализма, мноштва, другости, различитости, интерсубјективности, дијалога, критике појма “власти” (и упркос другим аспектима њеног дела) свакако се појављују као значајни за сваку теорију демократије и за другачије мишљење о политичком као деловању “народа” (*the people*). За Арент, реч је о томе да, изнад свега, фундаментална претња збиљски политичкој активности лежи у *недостатку одговора на догађаје и ерозији контекста у којима су такви одговори могући* и политички оствариви.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Arendt, H. *Between Past and Future*, Penguin Books, New York, 1993.
Arendt, H. *Crisis of The Republic*, Harvest Book, New York, 1992.
Arendt, H. *Lectures on Kant's Political Philosophy*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992.
Arendt, H. *The Human Condition*, The University of Chicago Press, Chicago, 1958.
Arendt, H. *On Revolution*, Revised edition, Viking Compass, New York, 1965.
Arendt, H. *The Origins of Totalitarianism*,
Arendt, H. „Understanding and Politics“, *Essays in Understanding 1930-1954*, ed. Jerome Kohn. New York, Haracourt, Brace and Co., 1994.
Arendt, H. „Philosophy and Politics“, *Social Research* 57, no.1., pp. 73-103, 1990.
Arendt, H. *Men in dark times*, San Diego, New York, London, Haracourt Brace Jovanovich, 1968.
Herzog, A. „Political Itineraries and Anarchic Cosmopolitanism in the Thought of Hannah Arendt“, *Inquiry* 47, February, 20-41., 2004

- Kateb, G. „Political Action: Its Nature and Advantages“ in *The Cambridge Companion to Hannah Arendt*, ed. Dana Villa, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Villa, D. Arendt and Heidegger: *The Fate of the Political*, Princeton University Press, Princeton, 1996.
- Wolin, S. „Norm and Form: The Constitutionalizing of Democracy“, in *Athenian Political Thought and the Reconstruction of American Democracy*, ed. Euben P., Ober J and Wallach J, Cornell University Press, Ithaca, 1994.
- Hill, M.A. ed. *Hannah Arendt – The Recovery of The Public World*, St. Martin’s Press, New York, 1979.
- Kielmansegg, P.G., Mewes, H. Glaser-Schmidt, ed. *Hannah Arendt and Leo Strauss*, Cambridge University Press, 1995.
- Duhaček, D. ed. *Zatočenici zla: Zaveštanje Hane Arent*, Feministička izdavačka kuća, Beograd, 2001.

Bogdana Koljević

HANNAH ARENDT – THE IDEA OF THE POLITICAL AND NEW BEGINNINGS

Summary

In this article the author argues in favor of specificity of political-philosophical project of Hannah Arendt as a unique synthesis of Greek and Modern experience of the field of the political, that constructs the idea of praxis as free action. The relation between *zoon politikon* and *zoon logon echon* in Arendt is realized through forms of “being-together” in the public sphere, where political subjectivity and political community are founded at the same time. What is at stake is a movement that foremost occurs in the dimension of “future of the present”, where the idea of “new beginnings” appears as constitutive for conditions of possibilities of the political. That way, the decisive characteristic of the political is found in beginnings as responses to events.

Key words: the political, political philosophy, pluralism, intersubjectivity, power, new beginnings, future of the present, event, unpredictibility, freedom.